

Een nieuwe lente

Politiek essay van CDA en Groen Links wethouders

Het gaat goed met Nederland, wie zal dat nog durven te ontkennen? De tucht van de bezuinigingen lijkt voorbij, de budgetten worden weer ruimer en zowaar: de tijd lijkt aanstaande dat de politicus weer met de geldbuidel kan zwaaien en leuke dingen voor de mensen kan doen.

Was het maar zo gemakkelijk. De ondertekenaars van dit essay zijn als politieke bestuurders dagelijks bezig met de problemen van de moderne samenleving en zullen zeker dankbaar gebruik maken van de grotere financiële armslag die het nieuwe Nederland - het welvarende Nederland zonder begrotingstekorten - zal gaan bieden. Daaraan hoeft niemand te twijfelen. Maar tegelijkertijd weten ze dat dit niet voldoende zal zijn. Met meer geld koop je geen betere oplossingen voor maatschappelijke problemen.

foto: Jos van der Lans

Op 23 maart werd 'Een Nieuwe Lente' overhandigd aan Paul Rosenmöller door Sjaak van der Tak en aan Jaap de Hoop Scheffer door Herman Meijer

Waar zij mee te maken hebben, is een samenleving, die in een relatief kort tijdsbestek ingrijpend van karakter is veranderd. De economie is in een paar decennia compleet van kleur verschoten en heeft zich ontwikkeld tot een dienstverleningseconomie; informatie- en communicatietechnologie halen de hele samenleving overhoop; mensen zijn mondiger en zelfstandiger dan ooit, stedelijke samenlevingen zijn qua bevolkingssamenstelling fors door elkaar geschud. De levens van burgers voltrekken zich onder totaal andere condities dan een kwart eeuw geleden.

De vraag is nu hoe onder deze nieuwe condities een politiek ontworpen kan worden die er op gericht is dat mensen greep houden op hun bestaan, die ze het

gevoel geeft ergens deel van uit te maken, die ze uitnodigt maatschappelijk initiatief te nemen en ze stimuleert tot vormen van 'aansprekend burgerschap' (zoals de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling dat onlangs in een gelijknamig advies omschreef¹).

Bedrijfskundige krachttermen

De verbouwing van de Nederlandse verzorgingsstaat, zoals deze het afgelopen decennium haar beslag heeft gekregen, vond plaats onder de ideologische hoede van het neoliberalisme met zijn onmiskenbare nadruk op een terugtrekkende overheid, privatisering en marktwerking. Daartoe was eind jaren tachtig, begin jaren negentig ongetwijfeld reden, maar wij menen dat deze denkwijze in haar consequenties te ver is doorgeschoten en verworpen is tot wat wij niet anders kunnen zien dan een opdringerige economisering van het beleidsmatig denken in ons land.

Het denken in *input-output*, het hameren op een bijna industriële vorm van *efficiency*, het tekenen van steeds nieuwe (re)organisatiemodellen - het is een bestuurlijke verleiding die moeilijk is te weerstaan. Overal binnen het openbaar bestuur zetten deze technocratische denkreflexen inmiddels de toon, en het is de hoogste tijd om daar eens de balans van op te maken.

Voor ons valt die al lang niet meer positief uit. Want waar staat de overheid eigenlijk nog voor? Geen stap lijkt nog te kunnen worden gezet zonder een stapel rapporten van organisatie-adviesbureaus die in financieel opzicht misschien nog wel het meeste garen hebben gesponnen bij recente ontwikkelingen binnen het openbaar bestuur. Decennia geleden sprak men al van BV Nederland en langzamerhand is de overheid zich steeds meer gaan gedragen als de Raad van Bestuur van dit grote bedrijf. Beleid neemt vaak het karakter aan van een soort Centurion-operatie waarmee verliesgevende organisatie-onderdelen weer opgekrakt moeten worden. De overheid is zich vanuit dit gezichtspunt zeer ingrijpend gaan bemoeien met het functioneren van maatschappelijke organisaties.

Steeds meer domeinen in de samenleving die lange tijd buiten de strikt economische sfeer waren gebleven, zijn daardoor in een straf tempo onder het marktregime gebracht. Met de belofte dat - op termijn - de dienstverlening aan burgers beter zou worden, moest het allemaal efficiënter en klantvriendelijker. De thuiszorg werd als een product 'in de markt' gezet (gevolg: stopwatch-zorg), universiteiten moesten ondernemend worden, ziekenhuizen werden zelfs gestraft voor het leveren van zorg die nodig was (korting op budgetten), scholen kregen enorme onderwijskundige en organisatorische vernieuwingsoperaties te verwerken

Onbekend maakt onbemind

De fusie van vier scholen voor voortgezet onderwijs leidde tot een scholengemeenschap van ongeveer duizend leerlingen, nog niet eens zo groot als je het vergelijkt met de mega-instellingen die de laatste jaren tot stand zijn gekomen. Na de fusie dook een nieuw probleem op. Docenten kenden de leerlingen niet meer en konden niet precies meer aangeven wie zich legitiem op het schoolplein bevond. Bovendien bleek dat leerlingen zich veel minder aantrokken van de correcties van docenten. En dat had weer tot gevolg dat de docenten hun controlerende taak begonnen te verwaarlozen en elkaar daar ook minder op aanspraken. Dat leidde er bijvoorbeeld toe dat docenten de pleinwacht verwaarloosden. Ze bleven liever in de docentenkamer, in plaats van met een collega op en rondom de school een oogje in het zeil te houden.

en groeiden in sommige gevallen uit tot mammoetinstellingen met enorme aantallen leerlingen (zie: Regionale Onderwijs Centra).

Dat beleid heeft geleid tot een ongekende golf van schaalvergrotingsoperaties in de sfeer van wat vroeger, nog niet eens zo heel lang geleden, wel werd aangeduid als collectieve voorzieningen. Dat heeft een ingrijpende cultuurverandering op gang gebracht. Het is inmiddels heel gewoon geworden dat op directieplaatzen professionele '(interim)managers' de scepter zwaaien, die - niet gehinderd door enige ervaring en betrokkenheid bij 'het product' - de indruk wekken willekeurig welk bedrijf te kunnen leiden. Met een daarbij passend (marktconform) salaris, en met behulp van een welhaast universele managementtaal. Misstanden in de thuiszorg hebben de schaduwkanten van deze benadering laten zien.

Wij hebben van deze ontwikkelingen inmiddels onze bekomst. Natuurlijk hebben wij niets tegen efficiënt werken, maar hier zijn operaties op gang gekomen die uit naam van efficiëntie eerder het tegendeel hebben bereikt. Want ondanks al de flitsende bedrijfskundige krachttermen lijken we de laatste jaren in de sfeer van publieke voorzieningen eerder met meer dan met minder bureaucratie te maken te hebben, is de dienstverlening eerder minder dan beter geworden, is de *overhead* eerder gegroeid dan afgenomen, en wordt er binnen instellingen eerder meer dan minder vergaderd over onderwerpen die zijdelings met het vak te maken hebben. Per saldo was het resultaat verschraling en kwaliteitsverlies: de zorg en het onderwijs vormen daar de dramatische bewijzen van.

Plezier en verantwoordelijkheid

Nu er weer meer geld ter beschikking komt, en we wat onbevangen om ons heen kunnen kijken, zien we wat er is aangericht. De schoktherapie heeft een zware

wissel getrokken op de arbeidsmotivatie in de 'publieke sector'. Het cynisme en de demotivatie is groot. De huidige Haagse politici lijken te denken dat een extra schep geld deze negatieve arbeidssfeer wel zal verdrijven.

Maar dat is te simplistisch. Vergeten wordt dat zelfs in een zeer krappe arbeidsmarkt er vermoedelijk genoeg mensen leraar of verpleegster willen worden als zij dat werk ook met plezier zouden kunnen verrichten. Dat wil zeggen: als zij met de beoefening van hun professie ook de mogelijkheden kregen voor het dragen van eigen verantwoordelijkheid. En: als zij het gevoel hadden dat hun inspanningen ook maatschappelijk gewaardeerd zouden worden.

Juist op die twee cruciale punten heeft het beleid de afgelopen decennia een negatief arbeidsklimaat bewerkstelligd. Dat er in de afgelopen vijftien jaar nog zoveel goede zorg of goed onderwijs is geleverd, is dan ook niet te danken aan de impulsen vanuit het openbaar bestuur, maar aan de enorme betrokkenheid die artsen, verpleegsters, leraren en ouders aan de dag hebben gelegd. Vaak tegen de keer van roosterdwang, budgetregels en *caseload*-richtlijnen in zijn zij zich blijven inzetten. Niet zelden met *burn out*-verschijnselen als gevolg. De werkdruk is groot, en het werkplezier legt het daar steeds vaker tegen af. Iedereen kan de onvrede daarover in deze instellingen opsnuiven. Dan is het ook niet vreemd dat mensen niet staan te springen om in deze sectoren beroepsmatig de handschoen op te pakken. Wij voorspellen dat essentiële voorzieningen als scholen en ziekenhuizen het nog veel moeilijker gaan krijgen.

We moeten dringend herontdekken wat we in al die jaren van reorganiseren, budgetteren, fuseren, privatiseren en marktdenken wat al te gemakkelijk als niet ter zake doend terzijde hebben gelegd. Namelijk:

- dat de kwaliteit van onze samenleving afhangt van het plezier dat mensen hebben in het dragen van eigen verantwoordelijkheid;
- dat beroepskrachten geen machines zijn die we naar believen efficiënter kunnen programmeren;
- dat de meeste mensen in publieke voorzieningen niet platweg voor geld ('financiële prikkels') werken, maar graag bevrediging uit hun werk putten.

Dat is allemaal niets nieuws. Patiënten of kinderen (op een school) zijn geen consumenten, maar één voor één personen die erkend en gekend willen worden. Een arts of leraar die zijn werk goed wil doen, zal daar ook op uit zijn. Het probleem is echter dat het beleid dat ontmoedigt. De kaalslag die we om ons heen ervaren, is het gevolg van een systematische miskennis van dat plezier in het dragen van eigen verantwoordelijkheid.

Onbenutte kwaliteiten

Het Rotterdamse project 'Onbenutte kwaliteiten' draait inmiddels al zes jaar. Het richt zich op de mensen met een uitkering bij wie de kans op een betaalde baan zeer klein is. De werkwijze is simpel. De sociale dienst gaat een gesprek aan, waarin de cliënt kan aangeven wat hij of zij wil. Daarop aansluitend wordt gekeken waar men desgewenst terecht kan, wat voor cursussen er zijn, en dergelijke.

Het doel is om mensen - als ze dat zelf willen - te activeren, ze het gevoel te geven dat hun bestaan er toe doet en dat ze op veel plaatsen in de samenleving welkom zijn. De bedoeling is niet om hen de arbeidsmarkt op te dwingen. Het doel is om hun onbenutte kwaliteiten aan te spreken. Ze worden aangesproken op wat ze kunnen doen, en niet op wat ze moeten doen. Deelname aan het project geschiedt nadrukkelijk op vrijwillige basis.

Het project, waarin optimaal gebruik wordt gemaakt van een experimenteerartikel in de Bijstandswet, telt inmiddels 5000 deelnemers. De meesten zijn actief in het vrijwilligerswerk. Het aardige is dat velen op deze manier toch de weg naar betaalde arbeid weten te vinden - inmiddels al 1000 -, hoewel dat dus niet het vooropgezette doel was. Dat doel was eigenlijk heel simpel: laten we de mensen nu eens niet als onbenutte economische bron zien, maar als personen die vast van alles aan het doen zijn en bij wie we aansluiting willen zoeken. Veel bijstandcliënten wisten niet wat ze meemaakten: voor hun persoon en voor hun leven was tot nu toe eigenlijk nooit aandacht geweest.

We moeten dringend herontdekken wat we in al die jaren van reorganiseren, budgetteren, fuseren, privatiseren en marktdenken wat al te gemakkelijk als niet ter zake doend terzijde hebben gelegd.

Eenzijdige economische oriëntatie

Die ondermijning van werkplezier, van ontspannen arbeidsverhoudingen, en van sociale betrokkenheid heeft zich het laatste decennium vergaand verbreid. Het beperkt zich niet tot de publieke sector, het staat eerder voor een maatschappelijke trend, waaraan vrijwel niemand zich kan onttrekken. De economisering van het denken nam niet alleen organisaties en instellingen in haar greep, maar ook het bestaan van burgers. Ambities, carrières, *employability*, loopbaanplanning, velen leggen de lat steeds hoger, en het geluk betaalt zich uit in vorderende carrières, hogere lonen, opvolgende promoties; de blik is altijd op de volgende stap gericht. De krappe arbeidsmarkt geeft daaraan nog eens een extra impuls en de economie profiteert er gretig van. Een zeer belangrijk deel van de buitengewoon bestendige economische groei van Nederland gedurende het afgelopen decennium is te danken aan de forse instroom van vrouwen op de arbeidsmarkt (mede door de groei van deeltijdarbeid).

Maar ook hier zie je dat de economische schoen wringt. Waar het beleid op aller-

lei mogelijke manieren de economische participatie wil bevorderen, houdt het zich tegelijkertijd doof voor het feit dat mensen niet alleen economische betrekkingen met elkaar aangaan en moeten onderhouden, maar ook sociale en zorgzame betrekkingen. Mannen en vrouwen zijn niet alleen werknemers, maar in veel gevallen ook vaders en moeders, die voor hun kinderen willen zorgen; of zorg zouden willen verlenen aan zorgbehoevende ouders in hun laatste levensjaren. Dat zijn evenzeer 'waarden' en 'ambities' die mensen in hun leven hebben en waar ze voor zichzelf, en in samenspraak met hun partners, familieleden of vrienden, betekenisvolle arrangementen voor willen creëren.

Maar die sociale of zorgambities tellen, zo moeten we constateren, in een geëconomiseerde cultuur veel minder. De mogelijkheden voor mensen om zelf hier combinaties en arrangementen te maken zijn heel gering. Juist op dat punt treffen zij het beleid niet of nauwelijks aan hun zijde. Nederland vertoeft nog steeds in de Europese achterhoede met betrekking tot kinderopvangvoorzieningen, echt serieus durven we in Nederland niet na te denken over verlof- of zorgregelingen. Terwijl de gelijkheid tussen mannen en vrouwen wel enigszins toeneemt en daardoor hun mogelijkheden om in onderlinge afstemming hun zorgverantwoordelijkheden inhoud te geven, blijven de feitelijke regelingen om in gelijkheid en vrijheid zorgtaken en -verantwoordelijkheden te kunnen verdelen enorm achter. Zo massief als de laatste jaren is ingezet op hervormingen van allerlei stelsels - van onderwijs tot belastingen -, zo aarzelend en terughoudend wordt er gesleuteld aan een modern levensloopbeleid.

Dus wint de macht der gewoonte. Vrouwen nemen - vaak in combinatie met een baan - het leeuwendeel van de zorg voor kinderen voor hun rekening, terwijl mannen in hun werk eigenlijk geen stapje terug doen. Betere regelingen, zo leert onderzoek, zouden hen wel over de zorgstreep trekken. Maar in het geëconomiseerde beleidsdenken is een cultuur die vaders uitdaagt om hun deel in de zorgverantwoordelijkheden te nemen een blinde vlek. De intentie is niet om mensen te ondersteunen in het creëren van hun eigen zorgarrangementen, de ambitie is ook niet om opvoeden en zorgen te beschermen tegen de gulzigheid van de economie. De ambitie is eigenlijk om zich zo weinig mogelijk te bemoeien - zelfs niet in de voorwaardelijke zin - met dit soort privé-zaken.

Het is deze afzijdige manier van denken, die burgers toch vooral ziet als consumenten en arbeidskrachten, die ons in toenemende mate tegenstaat. Het biedt ook op steeds minder terreinen soelaas. Al zeker niet als het gaat om problemen in het publieke domein, in de sfeer van de openbare ruimte, op die niet-private plaatsen waar mensen elkaar treffen en ontmoeten. Dat is een terrein waar wij als bestuurders dagelijks met de keerzijden van de beschreven moderne ontwik-

Balans-vrouwen in Dordrecht

Ongeveer zes jaar geleden sprak in Dordrecht een Turkse vrouw over haar droom: het starten van een multicultureel vriendinnennetwerk. Het zou een netwerk moeten zijn waar ieder jaar zo'n honderd vrouwen bij zouden komen. Zij vormde een groepje vrouwen om zich heen, en met subsidie van het Regionaal Centrum Buitenlanders en de gemeente Dordrecht werd een eerste ontmoetingsweekend georganiseerd.

Vijftig vrouwen van ruim tien nationaliteiten vertrokken per bus om er een weekend tussenuit te zijn, om verhalen aan elkaar te vertellen, ervaringen uit te wisselen, en om elkaar en elkaars culturen te leren kennen. Na een weekend werken in workshops, na veel gepraat en veel lol was de basis gelegd voor het aanhouden van verdere contacten in Dordrecht. Eetgroepjes ontstonden, onderling werden er taallessen gegeven, groepjes gingen met elkaar uit of kwamen wekelijks bij elkaar op de koffie. Kortom: er ontstonden echte en hechte vriendschappen.

Uit deze eerste groep vormde zich een groepje vrijwilligers dat door ging met activiteiten in Dordrecht te organiseren. Het groepje gaf een krantje uit en bereidde het volgende weekend voor. Ook dat weekend werd een groot succes. Een jaar na de eerste droom waren er al bijna tachtig Balans-vrouwen.

Inmiddels zijn we zes jaar verder. Ieder jaar is de groep verder gegroeid. Zo'n vierhonderd vrouwen hebben aan de activiteiten van Balans meegedaan. In Dordrecht kom je de Balans-vrouwen voortdurend tegen: bij de festiviteiten tijdens internationale vrouwendag, in het vrijwilligerswerk, in wijkorganisaties, bij de acties na de aardbeving in Turkije of als lid van de Dordtse Integratie-Adviesraad. Er is inmiddels zelfs een Balans-vrouwenkoor dat op veel manifestaties liederen uit al de verschillende landen waar de vrouwen vandaan komen ten gehore brengt.

Balans bindt autochtone en allochtone vrouwen van allerlei leeftijden en achtergronden en dat geeft hen weer kracht bij het zetten van nieuwe stappen, in het eigen leven en in de samenleving.

kelingen te maken krijgen.

De toegenomen individuele welvaart blijkt in sociaal opzicht juist in deze sfeer ook onwillevendheid voort te brengen. Dan gaat het om heel elementaire kwesties als het gebrek aan fatsoen, onderlinge nonchalance, sociale desinteresse en de afwezigheid van respect. Om misverstanden te voorkomen: wij menen niet dat mensen niet meer tot fatsoenlijk gedrag, betrokkenheid en onderlinge interesse te porren zijn, maar wij zien wel dat dit sociale engagement in steeds beperktere kring tot uiting komt. Voor velen komt het niet verder dan de wereld rondom het privé-domein.

In het publieke domein spreekt men elkaar er nauwelijks meer op aan. Sterker, daar komt het voor dat uitgerekend diegenen die zich volgens de regels gedragen, rekening houden met anderen of anderen op hun gedrag aanspreken, voor gek versleten worden. Je blijft bijvoorbeeld als fietser toch niet voor een rood stoplicht staan? Of wie durft nog de held uit te hangen en op straat iemand in nood te helpen? Wie wijs is op straat moet weten dat de brutalen daar de halve wereld hebben. Hoe verder de burger van zijn eigen woonerf af raakt, hoe meer vrijblijvendheid en afzijdigheid voor hem de norm is geworden. Wie verstandig is, bemoeit zich publiekelijk niet met anderen. Dat is een mentaliteit waar wij ons als bestuurders tegen willen keren.

Aansluiten bij engagement

Wij pleiten voor een heroriëntatie in de politiek. Wij willen op zoek naar een politiek die weer aansluiting weet te vinden bij het engagement dat nog steeds bij zoveel mensen te vinden is, maar vaak gefrustreerd is, of nog maar een kleine actieradius kent. Ons gaat het om een nieuw richtinggevoel. De tijd lijkt daar rijp voor.

Centraal staat daarin de vraag of er een politiek te ontwerpen is die het verantwoordelijkheidsgevoel van mensen weer erkent; die het gefrustreerde engagement weer wakker kan kussen en de ruimte wil geven. Het gaat om een herwaarderen van nieuwe vormen van gemeenschappelijkheid, het gaat er om dat politici opnieuw oog krijgen voor de kracht van verbanden die mensen met elkaar aangaan. Het gaat om het zichtbaar maken van wat mensen met elkaar hebben en met elkaar kunnen realiseren.

Zo'n politiek zal ingegeven zijn door de overtuiging dat niet alle onderlinge menselijke betrekkingen vertaald moeten worden in termen van recht of economie. Er bestaan genoeg waarden die daar buiten bestaansrecht hebben: respect, wederkerigheid, mededogen, betrokkenheid, interesse of nieuwsgierigheid. De politiek moet actief op zoek gaan naar bondgenoten, mensen die in het publieke domein die waarden in praktijk (willen) brengen. Wij pleiten voor een trendbreuk in het bestuurlijk denken, wetende dat we daarbij nog niet verder komen dan tastenderwijs een schets te geven van de eerste contouren.

Waarden ter sprake brengen

Het voorbeeld hiernaast van het Syrische gezin zegt iets over de moderne tijd. Een van de opvallendste kenmerken daarvan is dat elementaire sociale waarden hun publieke vanzelfsprekendheid hebben verloren. Pesten door jongeren is natuurlijk van alle tijden, maar het gaat om het moment dat iemand zegt: nu is het genoeg geweest. Dat moment is in de openbare ruimte vaak afwezig; vanzelf

Zo massief als de laatste jaren is ingezet op hervormingen van allerlei stelsels - van onderwijs tot belastingen -, zo aarzelend en terughoudend wordt er gesleuteld aan een modern levensloopbeleid.

Een gele kaart

Een bestuurder van een kleine gemeente wordt geconfronteerd met systematisch pestgedrag van een groep jongeren van een Syrisch gezin. De vader heeft de ouders van de pestende jongeren benaderd om hen op het gedrag van hun kinderen te wijzen, maar veel hielp dat niet. Het gezin is bang geworden, heeft een aanklacht ingediend en wil verhuizen. Dat gaat de bestuurder te ver. Samen met een inspecteur van politie gaat hij bij het gezin op bezoek. Ze noteren de namen en gaan vervolgens apart met elke jongere in gesprek, als het even kan samen met de ouders. De politiefunctiehoort de kinderen in verband met de aanklacht, de bestuurder houdt ze een spiegel voor: hij vraagt wat ze weten van Syrië, wat ze er zelf van zouden vinden als het hen overkwam.

De bestuurder doet meer dan alleen een praatje maken. De jongeren krijgen een gele kaart, bij een volgende overtreding hebben ze dus rood en gaat de aanklacht rechtstreeks door naar justitie. Iedere jongere wordt gevraagd persoonlijk zijn excuses aan te bieden aan de familie en gevraagd een opstel over Syrië van tenminste twee volgetypte kantjes A4 in te leveren bij het gemeentebestuur. Deze aanpak werkt. Niet alleen bij de jongeren, maar vooral ook bij de ouders die zich door deze aandacht voor het eerst echt realiseerden wat hun kinderen aan het doen waren. Waar lange tijd niet over werd nagedacht (door de jongeren), of niet op werd gelet (door de ouders), wordt ineens een punt van aandacht, een gespreksonderwerp, een punt waar je elkaar op kunt aanspreken.

komen jongeren er niet mee, en de ouders corrigeren op dit punt nauwelijks. Vele oorzaken zijn daarvoor aan te wijzen. Het heeft te maken met individualisering, met de toegenomen welvaart, met de ontmanteling van de sociale controle; daarover zijn inmiddels hele bibliotheken vol geschreven. Maar aanmerkelijk minder vol zijn de schappen waarin staat wat je er aan kunt doen. En daarom is het bovenstaande voorbeeld zo aardig. Het laat namelijk zien dat de erkenning van bepaalde waarden niet weg is, maar dat die waarden niet meer vanzelf spreken. Ze moeten geactiveerd worden, gestimuleerd, aangemoedigd, aangejaagd.

Natuurlijk begrijpen wij ook wel dat niet elke bestuurder zich op elk geval van pesterij en overlast kan storten. Maar het voorbeeld laat zien dat de werkelijkheid meer is dan papieren nota's, dat het ook een kwestie is van attitude, van verbindingen willen leggen tussen mensen, waar die niet vanzelf tot stand komen of wellicht - zonder de interventie van de overheid - helemaal niet tot stand komen. Het gaat daarbij om een houding, die mensen stimuleert om kleine waarden weer manifest te maken.

Het Rotterdamse initiatief om een 'stadsetiquette' leven in te blazen, is een treffend voorbeeld van zo'n poging publieke moraal weer van de grond af op te

bouwen. Dat is geen verzinsel van politici in het stadhuis, het begon bij een groep bewoners uit de Korenaardwarsstraat, waar van alles mis was en grote klachten waren over overlast op straat. De bewoners zetten zich schrap en maakten onderlinge afspraken over een systeem van burentoezicht, en kwamen zo tot nieuwe regels en omgangsvormen. Dat werkte.

De kunst van het beleid is nu om zo'n initiatief als het ware te vergroten, waardoor er een soort olievlekwerking van kan uitgaan. Het is zaak aan te sluiten bij bestaande burgerinitiatieven. Er wordt geleerd van de straatgroepen: hoe zij zelf tot omgangsregels zijn gekomen en hoe zij die naleven. Vervolgens wordt in een straat of wooncomplex in elke deelgemeente die daarvoor belangstelling heeft een eigen etiquette ontwikkeld. Ook 'lastige' complexen komen daarbij in beeld. Daarnaast worden via de media de opgekomen omgangsregels en handhavingsnormen uitgetest; krant, telefoon en Internet worden daarbij ingeschakeld. Er wordt gesproken met bewoners, professionals en ambtenaren.

De overheid eigent zich geen initiatieven toe, maar zet de kritiek op haar eigen optreden om in acties die het bewonersinitiatief steunen. Zo ontstaat er een levendige publieke discussie over de 'ideale Rotterdamse straat'. In het najaar zal op een stadscongres de Rotterdamse stadsetiquette wereldkundig gemaakt worden. Het zal een eenvoudige set van basisregels zijn die echter breed gedragen wordt. Dit is een goed voorbeeld van 'werk maken van samenleven'.

Wij willen op zoek naar een politiek die weer aansluiting weet te vinden bij het engagement dat nog steeds bij zoveel mensen te vinden is, maar vaak gefrustreerd is, of nog maar een kleine actieradius kent.

Kleine sociale overwinningen

Maar willen moderne burgers dat (nog) wel? Willen zij 'werk maken van samenleven'? Onze ervaring is dat heel veel mensen bereid zijn om op enigerlei wijze de handen uit de mouwen te steken. De statistieken laten dat ook zien. De rapportages van het Sociaal en Cultureel Planbureau zijn in dit opzicht eigenlijk altijd weer verademend, want ze leiden steevast tot de conclusie dat het met de sociale aandrang van mensen in dit land toch minder droevig gesteld is dan dat we op basis van de mediaberichten en het gesprek in de kroeg geneigd zijn te denken.

Alleen: het dringt nauwelijks door tot de publieke opinie. Voor succesvolle welzijnsprojecten, voor interessante volkshuisvestingsprojecten waarin mensen sociale doelstellingen willen realiseren, voor nieuwe vormen van zelforganisatie (op het Internet bijvoorbeeld), voor de inzet van ouders in het onderwijs, voor vrijwilligerswerk in verenigingsverband, voor tal van kleine initiatieven en activiteiten die vrijwel dagelijks nog door mensen op het microniveau van de samenleving worden genomen, bestaat in Nederland nauwelijks publieke aandacht.

Werkelijke prioriteiten

Een wijkteam van de politie had na een zorgvuldig doorlopen traject een reeks van prioriteiten vastgesteld voor het werkgebied. Helaas, de inkt van het plan was nog niet droog of er kwamen nieuwe prioriteiten van boven uit de organisatie. Die prioriteiten waren weer een vertaling van de eisen vanuit het ministerie, die daartoe aangezet was door de Tweede Kamer. Het plan werd bijgesteld want de bekostiging was ervan afhankelijk. Maar hoeveel window-dressing zou hiermee gepaard zijn gegaan? Wat zijn nu de werkelijke prioriteiten en wie voelt zich daar verantwoordelijk voor?

Dat komt voor een niet-onaanzienlijk deel door een factor waar het politieke bestuurlijke bestel dagelijks mee worstelt: de (lokale) media. Bestuurlijke oriëntaties en hedendaagse medialogica zijn zo innig op elkaar betrokken geraakt dat ze een geheel eigen dynamiek van maatschappelijk dramatiseren en bestuurlijk scoren lijken te volgen. De ruimte om systematisch te informeren over, en te kijken naar wat er op 'de werkvloer' van de samenleving gebeurt, lijkt daardoor steeds kleiner te worden. Voor een deel hangt dat samen met de sterke gerichtheid van de journalistiek op nieuws rondom bestaande oude instituties (zoals 'Den Haag'). Voor een ander deel is wat er in de samenleving mis gaat voor journalisten - en vaak ook politici - veel interessanter dan wat er goed gaat. Daarom scoort Het Multiculturele Drama eerder dan de vele kleine overwinningen die allochtonen dagelijks boeken om in de soms harde dagelijkse realiteit van Nederland te integreren.

Wij vinden dat politici en bestuurders te gemakkelijk meegaan in de routines van pers en politiek. Vooral lokale politici zouden eigenlijk permanent in de weer moeten zijn om hun eigen sociale vorm van tegenopenbaarheid te laten zien. Het openbaar bestuur moet veel meer een plek worden waar kleine sociale initiatieven, overwinningen en activiteiten publieke aandacht krijgen. Voor het zichtbaar maken daarvan zal Internet in de toekomst een veel prominentere en actievere rol kunnen gaan spelen. In onze optiek is het belangrijk dat de politiek de betrokkenheid van mensen veel nadrukkelijker gaat faciliteren en zichtbaar maken.

Kleinschaligheid en zeggenschap

Bij de omslag die ons voor ogen staat, hoort ook dat we in andere organisatieschalen gaan denken. Er is alle reden om het begrip 'kleinschaligheid' opnieuw te munten als centraal sociaal begrip. Het is een begrip waarmee aangeduid kan worden dat mensen met elkaar overzichtelijke sociale verbanden aangaan die

het private domein overstijgen en daardoor op een sociale wijze vorm kunnen geven aan het publieke domein. Het is ook een begrip dat in sociaal opzicht een tegenwicht biedt aan al die grote ontwikkelingen als globalisering, informatisering en commercialisering die mensen bestoken zonder enige boodschap te hebben aan hun lokale context.

Maar kleinschaligheid is in het dominante moderne denken bijna verdacht geworden. Vrijwel alle publieke voorzieningen zijn de laatste jaren onderworpen geweest aan een proces van schaalvergroting. Wat klein was, had geen toekomstperspectief. In het hedendaagse markt-, management- en organisatiedenken staat kleinschaligheid gelijk aan inefficiëntie, het is een geldverslindend gevaar dat bestreden moet worden door de macht van de grote schaal. Hierdoor zijn steeds meer werkplekken in grote onoverzichtelijke gehelen ondergegaan. Kleinschaligheid wordt steevast geassocieerd met geitenwollen sokken en ressentimenten uit de jaren zestig: *small is beautiful*.

Er is reden genoeg om met die denktrant te breken. Want het begrip kleinschaligheid is niet iets nostalgisch. Het stimuleert ons om na te denken over de schaal waarin mensen optimaal betekenis kunnen geven aan het bestaan, en zinvolle relaties met elkaar kunnen aangaan. Dat geldt voor hun arbeidssituatie, dat geldt voor hun woonsituatie. Niet voor niets heeft de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling het begrip onlangs - tegen de stroom in - uit de mottenballen gehaald als een nieuw ordeningsprincipe voor professionele organisaties (zie noot 1). En niet voor niets is men de laatste jaren in het lokale sociale beleid op zoek gegaan naar vormen van 'wijkgerichte aanpak', waarmee gepoogd wordt om een schaal te vinden waarin het 'werk maken van samenleven' die overzichtelijkheid kan krijgen die mensen uitnodigt om met elkaar zinvolle betrekkingen in en rondom het publieke domein aan te gaan.

Er is alle reden om het begrip 'kleinschaligheid' opnieuw te munten als centraal sociaal begrip.

Een sociale politiek die overzichtelijkheid en betrokkenheid als basisbegrippen gebruikt, kan er niet omheen om burgers ook reële zeggenschap te geven in maatschappelijke voorzieningen en organisaties die hen ten dienste staan. Welzijns-, onderwijs- en zorginstellingen, maar ook woningcorporaties zijn - niet in de laatste plaats door de grote reorganisatieprocessen waaraan zij het laatste decennium zijn onderworpen - voor hun legitimatie en verantwoording vooral gericht op de (bureaucratische vereisten van de) overheid. Wij zouden die gerichtheid graag willen omdraaien in de richting van burgers, maar dat kan alleen als maatschappelijke organisaties ook open staan voor echte participatie van burgers in hun besluit- en beleidsvorming. Zo'n programma van democratisering van instellingen en instituties vormt naar onze mening het slothoofdstuk van het inmiddels al lang lopende proces waarin de verhouding tussen burgers,

Groene Mal rond Tilburg

In de gemeente Tilburg vlogen met de regelmaat van een Zwitsers uurwerk verschillende organisaties (inclusief de gemeente) elkaar in de haren over een eventuele aantasting van het groene gebied rondom de stad. Natuur- en milieuorganisaties vonden elke vorm van verstedelijking een aanslag op de natuur, terwijl de gemeenten en het bedrijfsleven de ruimten rondom de stad toch vooral opvatten als braakliggend terrein. Dat leverde met regelmaat loopgravengevechten op tussen gemeente, milieu- en natuurorganisaties, organisaties van agrariërs, provinciale overheid en de Kamer van Koophandel.

Tot er een moment kwam dat iedereen zich realiseerde dat deze rituele dans weinig vruchtbaar was. Zou het niet mogelijk zijn om eensluidendheid te bereiken over de vraag welke ruimte voor agrarische doelen gereserveerd kon blijven, welke ruimte voor verstedelijking (woningbouw, bedrijvenparken, infrastructuur) en welke ruimte voor natuur? Is het niet mogelijk om tot afspraken te komen waarbij onvermijdelijk aan te tasten natuur gecompenseerd kan worden? En kan dat niet vastgelegd worden in een contract - een Groene Mal heet dat inmiddels in Tilburg - waaraan alle partijen zich committeren.

Dat is geen eenvoudig proces, waarin de gemeente een sterk regisserende rol moet spelen, maar na twee jaar praten zijn de gesprekken in Tilburg veelbelovend. Niet alleen ziet het ernaar uit dat de Groene Mal er ook echt komt, net zo belangrijk is dat dit georganiseerde overleg dwarsverbindingen creëert die langs een andere weg niet meer tot stand komen. Dat is precies de toegevoegde waarde van een moderne overheid: actief betrekkingen en verbindingen tussen maatschappelijke 'actoren' tot stand brengen, waardoor 'institutioneel' wantrouwen weggenomen kan worden en creatieve oplossingen denkbaar worden.

maatschappelijk middenveld en de (lokale) overheid ingrijpend is veranderd. Op papier heeft de overheid veel van haar direct controlerende bevoegdheden opgegeven, in de praktijk is daar echter maar bitter weinig van waargemaakt. Het wordt daarom tijd dat de overheid burgers en professionals nu ook echt het vertrouwen geeft en zij over hun eigen voorzieningen ook reëel iets te zeggen hebben.

Verbindingen leggen

Dat is de richting waarin we vooruit willen: versterken van wat er al is, denken in een overzichtelijke schaal en stimuleren van democratisering. Voor ons is de uitdaging om uit de 'cultuur van het kleine' een aansprekend politiek perspectief tevoorschijn te toveren. Dat is vooral geen terugkeer naar een centraal-stu-

rende overheid, wel naar een overheid die faciliteert en voortdurend verbindingen aanbrengt, zeker waar die niet als vanzelf tot stand komen.

Dat kan, zoals in het eerder aangehaalde voorbeeld, een verbinding zijn als het gaat om problemen tussen groepen mensen in buurten, maar dat kunnen net zo goed verbindingen zijn tussen maatschappelijke groepen en organisaties die elkaar niet vanzelf aan de vergadertafel zullen treffen, zoals in het Tilburgse voorbeeld het geval is (zie kader).

Niemand zit meer op een overheid te wachten die op de tekentafels van de stadhuisen (of de ministeries) met grote viltstiften een blauwdruk voor de samenleving tekent. Dat tijdperk is voorbij, maar dat betekent niet dat we tevreden moeten zijn met een toekijkende overheid, een overheid die als een Raad van Toezicht slechts doelen stelt en geen rol meer speelt.

Op heel veel maatschappelijke terreinen is er geen markt met een daarbij horende koopkrachtige vraag waardoor als vanzelf het goede en het sociale tot stand komt. Wel worden die terreinen doortrokken van machtsverhoudingen, meningsverschillen, wantrouwen en onvermogen. Daar is een activerende, duwende, trekkende rol van de overheid onontbeerlijk.

In veel opzichten is het 'oude' sovereigniteitsdenken uiterst actueel en biedt nog steeds een goede richtingwijzer voor het openbaar bestuur. Het is immers gebaseerd op het idee dat de samenleving in hoge mate een zelforganiserend vermogen heeft. De politiek zou zich veel meer facilitator en stimulator moeten tonen van deze beweging van onderop. Het verschil met vroeger is dat het niet langer om verzuilde sociale organisatievormen gaat, maar om tal van dynamische, al dan niet institutionele organisatorische verbanden waarin mensen actief met elkaar en met maatschappelijke waarden bezig zijn.

Een sociale politiek die overzichtelijkheid en betrokkenheid als basisbegrippen gebruikt, kan er niet omheen om burgers ook reële zeggenschap te geven in maatschappelijke voorzieningen en organisaties die hen ten dienste staan.

Essentieel lijkt het ons dat het openbaar bestuur zich een bondgenoot toont van burgers met gemeenschapszin en gevoel voor de publieke zaak en van mensen die sociaal ondernemend zijn. Een moderne overheid nodigt uit, moedigt aan en zet een premie op actie en initiatief. Ze toont zich bereidwillig en alert om dienstverlening tot stand te brengen waar vraag naar is. Zij onderzoekt eigenlijk voortdurend welke behoefte aan ondersteuning gevraagd wordt en zorgt dat de dienstverlening daar op afgestemd wordt. Een moderne overheid is een overheid die burgers en instellingen ook durft te vertrouwen en daardoor ook echt in staat is om verantwoordelijkheid uit handen te geven en budgetten te decentraliseren.

Zo kan er een beweging van onderop ontstaan, die het publieke domein opnieuw gaat voeden, waardoor het een sfeer kan worden die burgers en profes-

sionals verleidt tot het met elkaar aangaan van zinvolle betrekkingen. Die beweging van onderop is nodig om de doorgeschoten economisering van het maatschappelijk leven te keren.

Maar niet alleen dat. Het is een noodzakelijke correctie om nieuwe maatschappelijke uitdagingen het hoofd te kunnen bieden. Het moet een referentiekader bieden waarmee we in de alledaagse werkelijkheid van stad en platteland weer met inspiratie aan de slag kunnen. Want juist op het microniveau van de samenleving is al jaren een proces op gang gekomen waarin traditionele sociale verbanden op de proef worden gesteld door de komst van nieuwkomers. Op die plekken wordt de samenleving als het ware opgeschud, wat niet zelden met spanningen en conflicten gepaard gaat. Juist op die plaatsen zit men dringend verlegen om vormen van sociale interventie die zelforganisatie en maatschappelijke participatie stimuleren. De conflicten lossen zich niet op door de nieuwkomers werk te bieden - hoe belangrijk dat verder ook is. Mensen moeten ook de kans krijgen elkaar in andere verbanden te leren kennen.

Open en nieuwsgierig

Wij zijn absoluut niet pessimistisch. De lokale werkelijkheid levert dagelijks inspirerende voorbeelden en initiatieven. Maar wij constateren wel dat deze sociale vitaliteit van de samenleving zich steeds moeizamer verhoudt tot het verhaal dat uit de politiek opklinkt. De trefwoorden van de jaren negentig - markt, terugtrekkende overheid, schaalvergroting, *efficiency* - hebben hun aantrekkingskracht verloren. Ze hebben te lang de dienst uitgemaakt. We willen een samenleving waar onderwijzers, verplegers, artsen of ouders zich gewaardeerd voelen en de mogelijkheden krijgen om hun betrokkenheid waar te maken. Wij willen een samenleving waarin een cultuur van afzijdigheid niet langer vanzelfsprekend is, maar waarin een open en nieuwsgierig klimaat heerst waarin mensen in elkaar geïnteresseerd raken.

Politici en bestuurders moeten hun referentiekaders bijstellen, ze moeten hun ogen en oren openstellen voor nieuwe verhalen die stukje bij beetje bijdragen aan een nieuwe bezieling van en misschien door de politiek. We moeten de weg durven in te slaan die wij bij gebrek aan een heldere aanduiding 'werk maken van samenleven' noemen. Daarin gaat het er om die initiatieven en gedachten weer zichtbaar te maken waarin mensen op een eigentijdse wijze op zoek gaan naar een zinvolle levensvervulling. Het gaat om het voor het voetlicht halen van die sociale vormen waarin het beste van mensen boven komt. Die initiatieven moeten uit de sfeer van toevalligheden en incidenten worden gehaald en naar een plek geleid waar ze recht op hebben: het hart van het publieke domein.

In veel opzichten is het 'oude' souvereiniteitsdenken uiterst actueel en biedt nog steeds een goede richtingwijzer voor het openbaar bestuur.

Op 21 maart 2001 te Rotterdam ondertekend door wethouders van het CDA en Groen Links

“Wij willen dat men ons in ons gewone doen ziet, eenvoudig en natuurlijk, zonder gezochtheid en gekunsteldheid, want wij beschrijven onszelf” (vrij naar Michel de Montaigne)

Sjaak van der Tak en Herman Meijer (Rotterdam)
Govert Veldhuijzen en Gerda Bosdriesz (Dordrecht)
Theo Huitink en Henk Nijhof (Hengelo)
Wilbert van Herwijnen en Roel van Gulp (Tilburg)
Jaap de Cooker en Luuk Heijlman (Uithoorn)
Sjaak Derikx en Leo Beterams (Meerlo Wanssum)

Tekstredactie: Thijs Jansen en Jos van der Lans

De tekst van dit essay is terug te vinden op www.GroenLinks.nl en www.cda.nl
De ondertekenaars stellen reacties zeer op prijs. Deze kunnen gestuurd worden aan:

Sjaak van der Tak en Herman Meijer ('Nieuwe Lente')
Postbus 70012
3000 KP Rotterdam

¹ Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling, *Aansprekend burgerschap. De relatie tussen de organisatie van het publieke domein en de verantwoordelijkheid van burgers*. Advies, nr. 10, Den Haag maart 2000